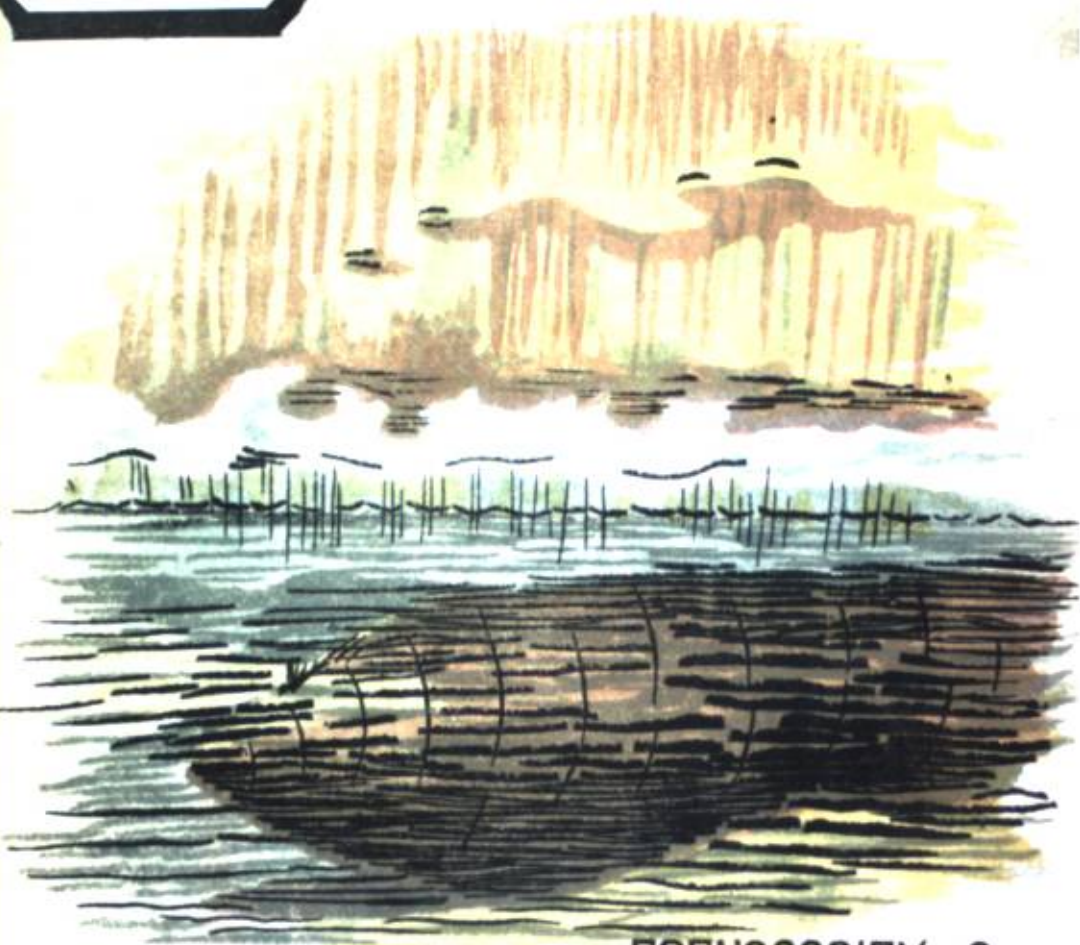

Купр.
E-82

ЕСЕНՉՕՇՕՅԵՎ Փ.

RODINANYN UULU

ՊԵՐՈՂԵՅՄԱՄԲԱՏ 1939

E 846.

Кирт
E 82

ESENQOÇOJEV Q.

RODINANĀN ŪLU

QBRQBZSTAN MAMLEKETTİK BASMASĀ
FRUNZE 1939 QAZAN

6834.

şyni çwdi xodi
zemwşb. Ba tonşoda
je zjodjoli.
Ljan zbgş jitwn,
ğş şjonzwn
Kujbşov minsjad
koz gan 15 ijul n
xozjannw nan sta
zjannwdi zinzon, B
şodi vwcan je jim
pandjoli zemwşb
dirnw zokandi Ba
şodi şş fi je zjodjo
zin dwili gwn
tonşodini.

Çoortuu redaktor Q. EŞMAMBETOV
Texredaktor R. FAXRUTDINOV
Çoortuu korrektor T. MAMRAKEJEV
Съдъфьна çoortuu Z. QASÛMOV

Teryuge 20/IV-39-ç. berildi. Basuuqa
4/VII 39-ç. qol qojuldu. Qaçaqazдын formatъ
60×92. Bir vasma tavaqta 38800
tamqa. Bardьqь 2.5 vasma tavaq. Qьr-
qьzmamas № 395. Qьrçьzglivit
№1B—510 Narjad № 0215. Tirazь 6140

Qazan, Dzerzinskij 3
FZU, Tatpoligraf 1939-ç.

~~CH 2005~~

-6834

Казанский Институтского Физики
Институт

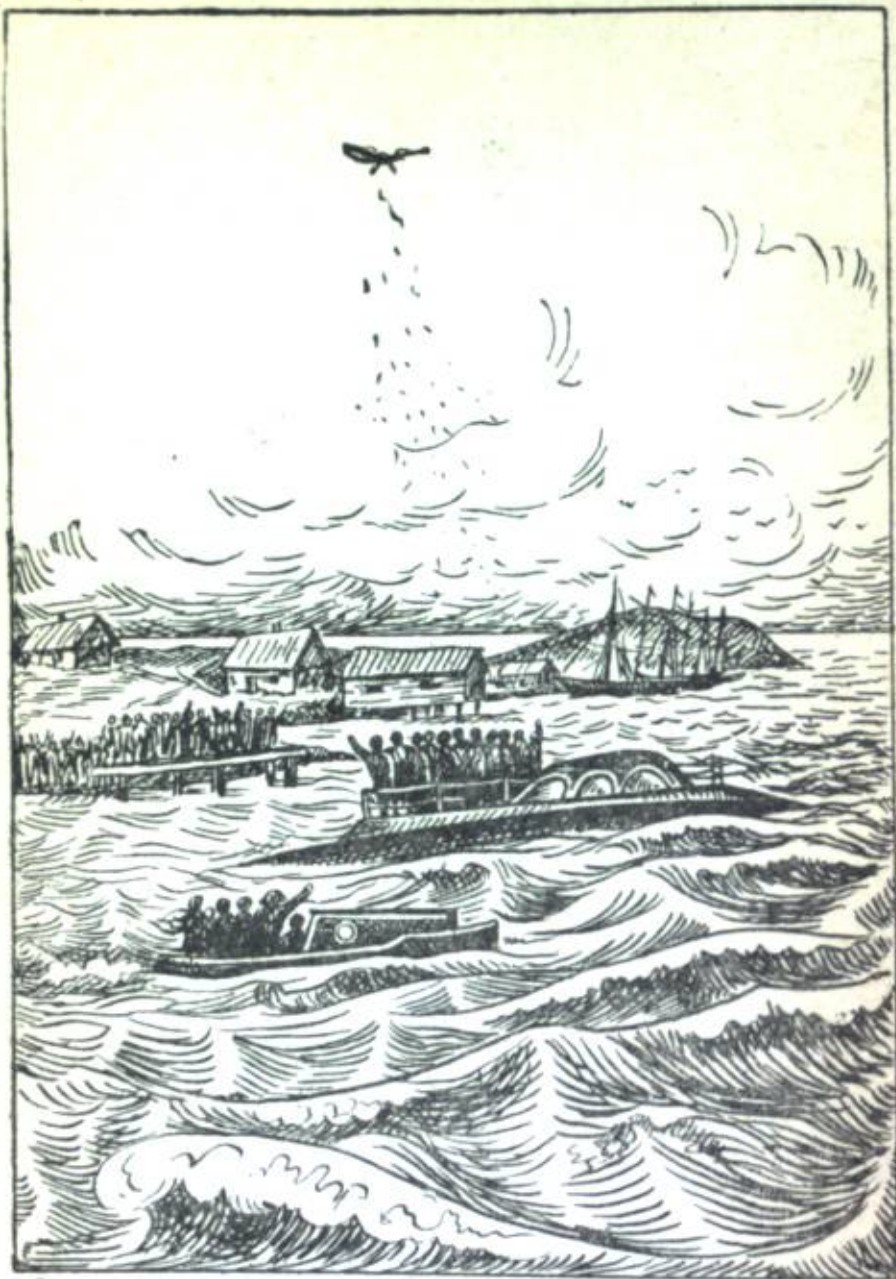
Çoldoştor!

Men silerge texnikanьn gyldөр-өsyp kele çatqanьn çana vaşьmdan өtkөndөrdөн ajьp vergenj olturam. Oşonduqtan, oqujanь cьn dilinçer menen vajqoonuz-dardь çana volocoq texnikanьn өsüşynө, ar bir çaştar aktivduy qatьşuularь kerektigin kytөm.

20-maj ajьndaqь tijgen kyn men ycyn eң bir qivanьc kьndөrdyn birindej sezilet. Çaş çyгөk qivanqanьnan aьp ucat. Alvette, өmyr voju coң oqujaqь vьgьndөн vaştar kirişyucy kyn ele. Vaarьnarqь vьlgilyu volqon aьsqь Tyndyқ Ujul muz aldь menen bir nese kьndөр, bir nese ajlar sajaqatqь cьqaar mezgiliviz vьgьnky kyn.

Asman acьq, aьsqь cьqьştan altьn kyn nuru aqь-гьndar çer vetine çajьla vaştadь. Qьzьl çeleker çana quttuqtoо uraandarь, tarьxta birinci çolu muz aldь menen sajaqatqь çөнөөcy vizdi uzatuuqь cьqqan rodinanьn eli vizdin tuuqandar. Rodinanьn vaatьr uulu voluu emne degen maqsat, ar bir sajaqatqь qatьşuucularдын aldьndaqь negizgi maqsattarьnьn birindej sezilet.— „Çaşasьn aьsqь Ujul sajaqatcьsь!“—degen cuu asmanqь көtөrylet.

Radiodon tьnvastan urmattuu sözdөр ajьlьp çatat, Aьsqь çaqtan quttuqtoо telegrammalarь kelet, al qalьn

eldin aldına oqur verilet. Aqoşa saattın strelkası 10 du kergözyp qaldı. Biz ucun gudok verile vaştadı. Aısqı ujul, muz aldı menen sajaqatqa sıquucu flotubuz biz tışkëndön kijin, pristandan qozqolo vaştadı. Biz qalıñ kërıcylyktön açırjı tışyp, kök denizdin ıstındö qalqır vara çatabız. Qoşqula, işiner ijgıllıktıy bolsun — degen qalıñ kërıcylyk qoldorun bulqalar „A“ portunda qala verdi.

Motorduu qajıq menen vızdı uzatır çırgön tuoqandar çana qarındaş, eçeler. Asmanda samoljottun volot qanatın kungö saqılır, lacındaj sızır ötıp qıttuqto qoqazdarın ırqır çatışqan ucıqtar çana andaq Tyndık Ujul ekspeditsıyasın nacınlıgı vaıtırlar da var. Mına oşentıp, 20-majda, ertenkı saat ondo aısqı çol tartıq, materikten açıradıq, muz kelkilerine dele kezıge elekpız. Kögörgön denız menen qana sılr ketıp vara çatabız. Aısqı çaqtarqa köz çıberıp, dırıvı salabız. Bıroq ectekenın qavar çoq, qırqaq çer dele, muz dele kögıvöjt. Çalqız qana, bıır kit valqın kezıktırdık da artıllerıja oqu menen atır saldıq. Atılqan kit suunun ıstındö qalqır qaldı. Anı porttoqu valqıslarqa radiogramma menen qavar qaldıq da bıız çolubuzdu uzarta verdık.

Mına aızınca ec nersedın qavarsız meltıregen kök denızdin ısty menen qana sılr ketıp vara çatabız. Bıır azdan kijin, çarım saatqa çetpej ele, bıırındep qalqır çırgön muzdarqa kezdeşe vaştadıq. Ulan bıırındep qalqır çırgön muzdu aralar muz aldı menen çıruıcy koravılıbız vara çatat. Kın sıqıroondop ulamdan-ulam suuqtuq temperaturası çoqorular, kındyn közy vozorqon bulutqa çasınır qaldı. Aızır bolso, qadımkıdej vorojlor qar aralaş şamal tyndık çaqtan

soqo vaʼstadb. Barqan saʼyn qalqʼr ʼyrgʼn muz-
dun iri kelkilerine ucurap qalavʼz. Biroq volotton
ʼasalqan koraviliviz qandaj muz volso da tootsun-
vu? Vʼyn-sʼyn sʼqarʼ, ekige vʼlyp ʼirer kete
beret.

Baʼqʼ kapitandʼn vujruq vojunca 25 minutada muz
aldʼna tyʼovuz — degen vujruq ʼalʼ ekspeditsijacʼlar-
qa ʼarʼjalandy. Baarʼvʼz teʼ koravildin ystynky qavatʼna
toptoluʼup, alʼsqʼ ʼaqtarqa kʼz ʼiverip, ʼer ysty menen
qoʼtoʼqondoʼj voluʼavʼz. Koravildin suu aldʼna tyʼu-
ryulʼyynʼ vʼʼ minuta qana uvaqʼt qaldʼ. Aqʼrʼ qoʼtoʼsuu
menen kelkilengen muzdarqa kʼz nuruvuzdu casʼrattʼq
da aqʼrʼndʼq menen ʼldʼjʼqʼ koravildin icindegi yjlʼrgʼ
tyʼʼ vaʼstadb. Anqʼsa qatuu sirena yny uquldu da,
koraviliviz ʼaj qana ʼldʼjlaj verdi. Prozektordun ʼarʼqʼ
ajlanaqa casʼraj vaʼstadb.

Kelki muzdun aldʼna tyʼyp, ʼoldu uzatʼp ʼʼnʼr
olturduq. Bul vizdin Tyndyk Ujul muzunun aldʼna
birinci ʼolu tyʼuʼyuvuz. Koraviliviz syzyp vara ʼatat.
Tosqoolduq qʼluucu ec nersege ucuraj elekʼiz, ar
kimiviz ʼz ʼumʼuvuz menen qana volovuz.

Tegerek ajnektuu komnatalarʼvʼzdʼn terezelerinen
prozektordun nuru ʼarʼqʼtʼq ʼoolasʼn vʼrgen suu qat-
marlarʼn avajlajvʼz. Kee bir gidrologdor bul ʼerdegi
suu ʼzgʼʼlyktʼryn ximijalʼq ʼol menen analiz qʼlʼp
tekʼerip ʼatʼʼat. Geologdor volso, deniz aldʼndaqʼ
volqon toruraqtardʼn sostavdarʼn tekʼerip ʼatʼʼat.
Kee bir zoologtor suu tamcʼlarʼn mikroskop menen
avajlaʼp, bir kletkaluu ʼana kʼp kletkaluu ʼʼnʼkʼj
suu ajvandarʼn kʼryʼp, alardʼ tyzylyʼ ʼaqʼnan da
tekʼerip ʼyryʼt. Botanikter da tyrdyy deniz ʼsymdyk-
tʼrynyn bir top ʼaʼ ʼzgʼʼlyktʼryn tavʼʼtʼ. Qʼsqasʼ

bul ucırda vaarъъz teң öz işterivizge qъъzqtuu tyrde kirişe vaştaqan elek.

Bir maalda, qandajdyr suu qatmarъnan prozektordun çarъq arqъluu bir соң ајван ес qъјnalbastan qalqъp çyrgөнyn көrdük da, daroo qana elektor energijasънын çardamъ menen flottu көzdeј tartъp aldъq. Alvette, munun tyzylyşyn сьндар текşeryu ycyn, akademik „А“ qa verildi. Al akademik ань izilder bir maanige kelgenden kijin, ilim tili menen çana evoljutsija oquusuna vajlanъştъr, tarъxъ maanisin vizge cecir vermekci. Emi vizdin sajaqattъn kijinki volo turqan oqujasъ menen taanъşaly.

Bizdin muz aldъna tyşkөнyvyzge 3 sutka boldu. Oşondon veri çaşoo muz aldъnda өтыр çatat. Oşondoј volso da, vizdin çyryşyvyzge çana çaşoovuzqa zъjandъq keltirgen ес nerseni ucyrata elekpiz. Bizdin tilegen maqsatъvъz iş çyzyne atqarъlyp vara çatat. Menin, özymbdyn mildetim Tyndyk Ujul magnitinin çana çalъp komпустun strelkasъ tyndyktу vaqъttalyşyn, oşonu menen birge deңiz aldъndaqъ toruraqtarъn ximijalyq analiz menen асъratъp, andaqъ volqon өзgөcөlyktөryн çana uşul өndyy tavijattъn асъla elek, çaşъrъn сьrlarъn текşeryu volucu. Ekinсiden astronomijalyq quraldarъ menen çыldbъzdardъ çana tyrduy planetterdi текşeryu ele. Bul çaqъ азыrъnca тоqtop qaldъ. Аньн сеvevin ајта кetejin. Alvette, muz aldъna tyşkөndөн kijin 2—3 kilometr kelgen muz qatmarlarъ koravildi çoqoquqa сьqиuqa çol асър vere alvady. Oşondoј volqonduqtan muz aldъnda qaldъq da, deңiz ystyndө volo alvadyq. Kece өtkөн cislada muzdun ekige çarъlqan çerine ucyrasha tyştyk. Biroq, ань сенesek 3 kilometr 25 metr qalyndъqьnda volup сьqтъ. Mъndaj muz qalyndъqь vizdi tьşqa сьqaruuqa

qandajca mymkyncylyk versin. Muz aldъna tyşө elek ucyrubuzda podzornъj truva әu muә bir top dyjnө sistemasyndaqъ planetterdi volçoldodum ele, mъndan bir nece çыldar murun Galilej көrgөн «Galilej komitasy» — delyycy qujruqtuu çыldbъzдын aripej çolun çana аньн өзyn daqъ көrdym ele.

Aзыrъnca çalъp ekspeditsijasyлар ycyn, bir qorqunuc volup turat. Ava arqъluu tolqundalyр radiogramma menen rodinavyzdan saat saјъn, minuta saјъn qavarlaşъp turuucu elek. Biroq muz aldъna tyşkөndөн veri andaj qavarъvъz yzyldy. Tyrdyycө quraldъn çardamъ menen vara çatqan çaqъvъzdy izilder vara çatavъz. Aзыr tyn-dyk kendiktin 83°, 5' gradusunda, vatyş kendiktin 65°, 5' gradusunun ortosundavyz. Bul ucyr 30-maj, kyndyzy saat on bir çarъm ele. Bizge kyn, tyn vaarъ bir qaraңqъlyq çalqъz qana elektordun çardamъ menen vara çatъp, prozektor arqъluu çarъq qylyvъz.

Kөp kyndөн veri çaqşъ vara çattъq. Biroq qandajdyr азыrъ ucırda koraviliviz bir qoqustuqqa ucyrandaј çyryşyn тоqtottu da, qъjмысыз тоqtop qaldъ. Maqa koravildin çyrvөј тоqtop qalyşъ velgisiz boldu da daroo kapitan menen qavarlaştъm.

Al, — çyrvөј qaldъ — dedi.

— Emnege dedim. — Kөrdyңvy, көсүр çyrgөн muzdun bir соң vөlygy kelip koravildin çoqoqu çaqъnan vasyр qalqanъn — dep kapitan özy turqan komnatasънын çoqoqu çaqъndaqъ ајnekten ebegejsiz көlөmды eelegen muz kelkisin көrsөtty. Bul Tyndyk Ujul deңizinin, deңiz aldъndaqъ çer menen көсүр çyrgөн muz kelkisinin ең çaqъndар qalqan çeri eken. Araq qana 400—500 metr tereңdik menen vara çatqandyqъvъzqa bir saattan көp ubaqъt volqon. Mъna emi, muz menen

deniz tyvy koravilvizdi qьsьp qaldь. Ajla ketti. Muz menen denizdin ortosu 10 metr camasьndaj var, mьndaj aralyq vizdin koravilvizdin ьyryьynə mymkynsylyk verbedi. Aqьgь toqtolup ajla ketiьi uьul boldu. Biz tavijattьn ьaььruun sьgьna vaqьnoqandaj volup, koravildin ьyluuqa kerektyu volqon elektor energijasьn toqtottuq da, ekspeditsijasьlar bir ьerge soquluьup, qandajca voьonoordu talquulaьtьq. Biroq qandajca qьlardь vile alvadьq, ansajьn qalqьp ьyrgən muz kelkileri koravildi ььndap vasqandaj boldu. Koravilviz deniz tyvyndəgy ьerge ьarьm metr vatьp qaldь. Eger denizdin ystyndə volsoq, radiogramma arqьluu mymkyn voluьunca rodina menen vajlanьььp turar elek. Muz aldьnda, deniz tyvyndə volqondon kijin andaj mymkynsylyk tuulvadь. Bizge vul soq qorqunuc boldu. Ekinciden vul qalqьp ьyrgən muz talaalarь vizdin koravildi deniz aldьnan taqьp ььoqarvoocudaj vajqalat. Koravildin mьndaj avalqa ucu-raqan ьerdin gradustarьn sizderge ajta keteli. Koravildin aqьgь qьjmylьnьn toqtolup qalyьь 28-ijun, tynky saat 2 den 5 minuta ətkəndə Tyndyk gradusu vojunca 88°, 35' kendikte, vatьь gradusu vojunca 63°, 21' kəndiginde vytyndəj araket toqtoldu. Mьndan arqь sajaqatьvьzdyьn uzartьlььь, viz usyn belgisiz, uьul muz denizinin ystyndə kəcup ьyrgən evegejsiz muz tooloru kelip, vizdin koravildin ььlььna mymkynsylyk verbedi.

Oьondoь voьoonun ьoldorun tava alvasaq da deniz tyvyndəgy topuraqtardь, əsymdyktərdь ьana ajbandardь tekьerip, ne bir tavijattьn ilim ьyzyndə aьyla elek, ьaььgьn sьrlarьn acuu maqsatьnda elek.

Bir tovuvuz tavijattьn kee bir ьaььgьn sьgьn ьaьь aььp, ilim ьyzy menen dalildəgə arakettenip ьatavьz. Vul ьaьqь viz usyn ьana ьalьp ilim usyn soqьuваньс, zor

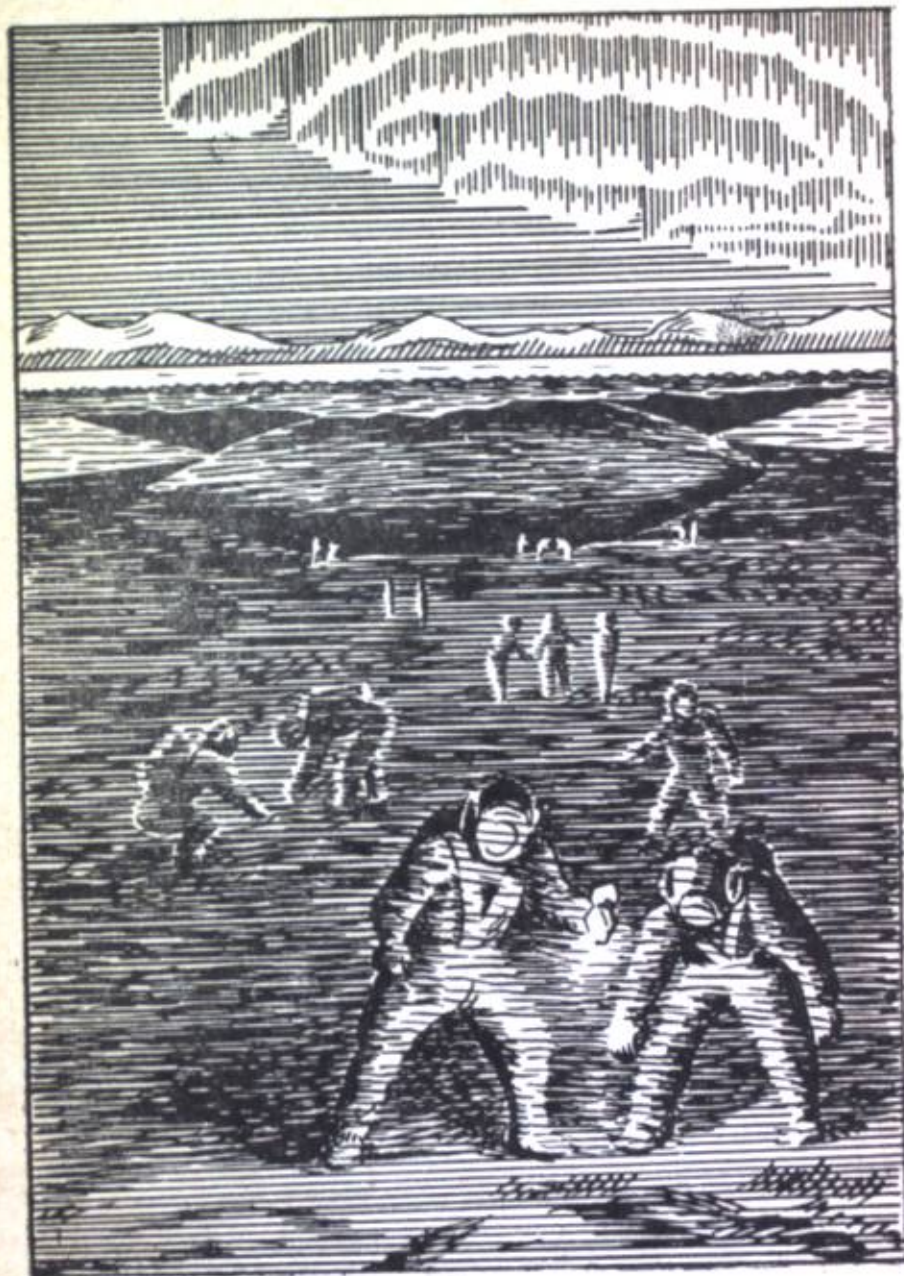
ijgilik. ьalqьz qana bir ьerden ekinci ьerge kəcup ьyryp ьalьp uьul denizi ьana deniz aldь menen taanььuu-vuzdun toqtolup qalyьь vizdi qara qьlat. Volboso, veь ььlqa ьetyucy qamьlqavьz var (kijim, tamaq ьana vaьqa ьaqtarь). Biroq eь soq qorqunuc volqon — elektro energijasь. Anьn sevevi — birinciden, tok ььoqarьp ьatqan turvinalar ьana oq dyrmət sol dyrməttyn pajdaluu elektor energijasьn verip ьatqan vujumdar ьььlьььp ьoqolso, vul ucурda tavuucu ajla qanca. Ekinciden, eger elektor energijasь ьoqolqondo ьaьooqo mymkynsylyk volvoj qala turqandəqь vizge belgilyu iьterdin biri. Koravilde vardьq deerlik araketti alьp ьyrgən elektor kycy. Birinciden ьarьq veret, ekinciden ьyluuluq veret, usynsydən tamaq vьььgьp, vizdi ooqattandьrat ьana mьndan vaьqa ecen tyrdyу majda qьjmyldь, araketterdi vytyrət. Albette ьoldoьtor, elektor ьarьqь volboso, al ucурda ystyn muz qaptaqan deniz aldьnda turuuqa mymkynsylyk volbos ele. Al uvaqьtta eki kəzdən qaramanca ajьlqandaj volor elek. Mьna uьul əndyу bir qatar, soq qorqunuctarqa kezigiьtik. Biz muz aldь menen birinci ьolu ekispeditsijaqa ьənəp ьatqanda mьndaj qorqunuctu keziktiryygə mymkyn — degen pikir ar virivizde var volucu. Kyn artьnan kyn ətə verdi. Bir top uvaqьttar voju koravilviz muz aldьnda qьjmylьz bir orundan ььvaj ьatat. Evegejsiz muz talaalarь, ulam varqan saььn ььndap koravildi vasqandaj volot. Qandajca el ьaьqa qavar qьlardь vile alvadьq. Ecen akademik, inzener, texnikteriviz koravildi mьndaj qьjьn avaldan qutqaruunu ceciьip ьatььat. Kee virəəlery muzdu ьarьp ьoqoruqa ьььsaqьp dejt. Kee virleri, suuda ьyryucy kijimderdi kijip alьp, suu menen alьsqь ьolqo ьyry-səkpь, — dejt. Biroq, qьsqa uvaqьtn icinde mьndaj soq

maseleni ojlор ајтыр çиверуу оној иш волвоту. Qandajдыр koravildin тьсьна сықыр, кененіреек vasuunu tuura көрдык да, suuda çyргөндө kijyуcy kijimderdi kijip, suu icine dem aluu ycyn kislorod авасын артектен dem aluucu приворого толтуртуп алып, он сегиз адам бир топ алыстыққа деңиз алды менен барууға ојлонду да, dajardандық. Kijimder kijildi, алды çақыбызға çана арт çақыбызға ар бир адамға екіден çағыр қылаң электр лампыкалары қамдалыр қојлуду. Koravilge suu kirgizbesten, тьсқа сықууcy төмөнкү қатардағы komnataға тыстык. Он сегизивиз ақырындар, деңизге çол берип асылған ешиктен сыға ваштады.

Bul mezgil bizdin birinci çolu muz алды менен vasyсьбыз volot.

Koravildin ystyn vasyр турған muz kelkilerin қолу-vuzдағы қурап менен çақылатыр саар да көрдык. Biroq, kicine ketilip тыскөny менен vizdi tootovu. Cьн, bul çerden bizdin қutuluşubuz өтө қыжып volду. Oşon-duqtan, qandaj volso да, tavijattьн çағырып тыrmөsynөн қutuluuға бир amal ojlор tavuuға tuura keldi.

Biroq, koravil suu алдына vатыр қалған. Ec qandaj araket, ec qandaj kyc менен bul учурда ordunan qozqoltuu mymkyn emes. Biz suuға тыскөн он сегизивиз ақырындар eercişip алып, тыстыкты көздөј vasa vaşтады. Vasyр varatқан çerivizdin vaary тең ele, but şiltөгө көр mymkyncyлык verwөocyдөј volqон, ileşken çana voz copo. Aқырындық менен он сегизивиз бир saat camасында çырдык. Aligece koravildin prozektorunun çағырынап ачырап кете elektriz. Aпын çағыр деңизде volqон taruunup çағытынап kicine қыжылдарды çан-çаныбарларды көргөзөт. Andaj çаныбарларды çармап да алабыз. Alvette, çoldoştor, andaғы araketti текşeryy

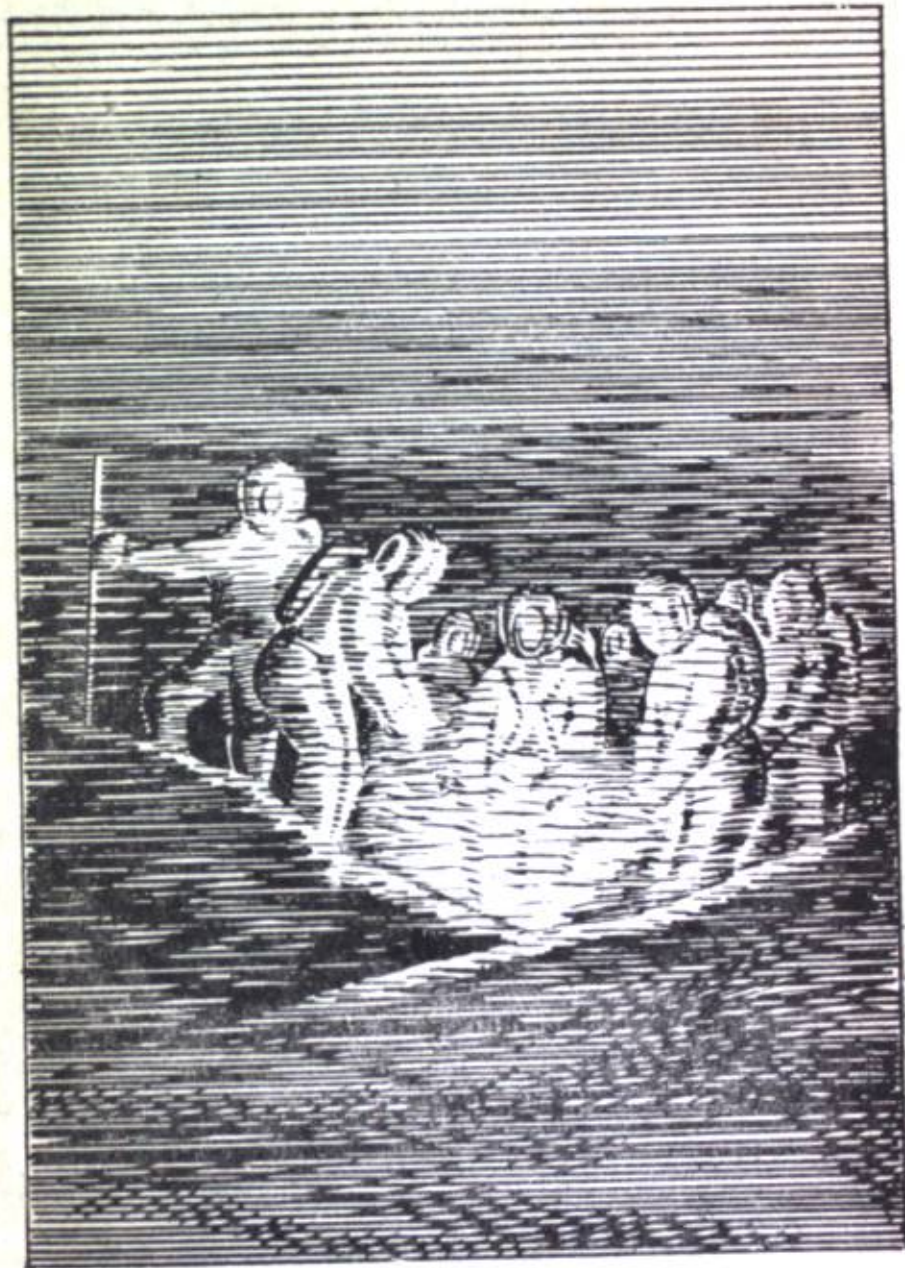
bizdin coğ mildetibizdin biri ekeni vaarənzdarqa belgilyu sьqar. Deniz suusunun arasənda cyrgən majda arakettin bir toşun qarmap alqandan kijin, çolubuzdu uzarta verdik. Qandajdyr biz bir kezde vizdi kəzdəj biler vilbes arakette volqon bir belgisiz bir top conduqtaqь deniz ajvanьna kezige tyşyp, eki adamdь korabildi kəzdəj alьp ketyyge maaqul tartьq.

Meni menen tentuş çaş zoolog çana votanik ekəə, anь korabildi kəzdəj alьp çənəşty. Biz, aqьyndar andan arь arakette volduq da, qandajdyr denizdin tyvynyn eniştəgen bir qoqtusun kəzdəj severdik menen çol tartьq.

Ysty çaqьvьzdaqь muz kelkisi volso, bizden vijigireek qaldь. Ekinçi çaqьnan korabilden sьqьp deniz tyvynə çarьq verip çatqan prozektor çarьqьnan açьraqandaj volduq. Əzyvьzdəgy belendəlip, qamdalqan çarьq menen çol taar, vara çatabьz. Korabildin prozektorunin çarьqь çoqoru çaqьvьzdaqь qana suu qatmalarьna tijip turat. Anьn daana əzyn kərvəgənyvьzge kəp uvaqьttar volup qaldь.

Korabilibizden açьrap qalvaqandaj elek degen ojdo volobuz. Biroq azyьnca ec nersəge ucuraj elektriz. Oşondoş volso da, daqь bir nersəler ucuravasьn degendej volup çolubuzdu uzartьp çatqandəqьvьz çə volboso suunun toşqoolduqu menen deniz aldьnda vasuu oşoj iş emes ekendigi belgilyu voldu. Mьna uşul əndyy araket menen on altьvьz ulam enkejiştə kəzdəj cyrup vara çatqan mezgilde, qandajdyr bilgisiz çerden çarьraçqan bir şoolanь suu qatmarьnan kəz aldьvьzqa ilinte vaştadьq. Bir az tura qaldьq. Oşonu kəzdəj varuuqa maaquldaştьq da çol tartьq.

Bizdin cyruşyvyzge kəp uvaqьttar volup qaldь. Oşondoş volso da, oşol çarьqtəq şoolasьn casьratqan vujum-

qa çete alvadyq. Bardyqybyz qandaj qana volvosun çetyu maqsatında volduq da çolubuzdu uzarta verdik.

Koravildin prozektorunun çarbynan virotala açyradyq. Alardyn tyndyk çaqta qalqanyn qana vileviz. Eger çolubuzda vaçyttardь vilgilöocy quraldar volvoso, syn ele koravildin qajda qalqanyn vilbejt elek. Koravilden völynur çolqo çyqanabyzqa 3 saat 30 minuta ötty. Qajra koravilge çetyu usyn da 3 çe 3 saat 30 minuta uvaçyt kerek. Bardyqь çeti saat camasında çol çyruy kerek. Emi al deniz tyvynöen çyqan çarbyqqa da çetyuge bir top uvaçyttar var. Daqь qajrattanьr alqa çөнөdyk, bir maalda çarbyndaqanabyzda deniz aldında qum-taştarqa kezige tyşur, alysqь çaqtarqa çarbyyn casьratьr çatqan belgisiz asyl vujumdu çanьna vardyq. Bul evegejsiz vaalu çana asyl vujumdardyn biri ekeni bizge belgilyu iş voldu. Biribiz munu brillianttyn çoqorqu sortunan dedik. Kee biribiz qandajdyr çanar too arqyluu çer aldındaqь magmanьn bir elementinen allatravijalyq özgöryştөн kelip çyqan zat dedik. Tyşunyksyz mьndaj vujumdu tereң tekşervej turup ajtyr qojuu tuura volvodu. Aqьrqь pikir volçoldoo menen çana vaşqa tyrdyy zattarqa qaraqanda deniz tyvynö çanaqьdaj çanar toonun çyqьşь dalildyy volçoldun biri voldu. Oşonduqtan çerdin vorvor çarbyndaqь sujuq magmanьn bir elementi allatravijalyq özgöryp kelip mьna mьndaj zattyn kelip çyqьşь mymkyn voluşu kerek. Biroq, munu anyq syn ilim çyzy menen tekşerdi — der ajtuuqa volvojt. Daqь uşuqa oqşoqon vujumdar tavьlavь degen ymytkөр volduq, viroq çanaqьdaj deniz tyvynö çarbytyq şoolasyn casьratьr çatqan vujumdar bizge көrynvөdy, qandajdyr oşol ucurda al vujumdu arь çarbynan bir coң deniz ajvanьnyn

çatqandyqyn көrdyk. Çarbyndar varuudan da coculadyq. Bir topqo avajlap turduq. Al qandajdyr ordunan qozqolo tyşur, suunu qatuu çiregen vojdon көzdөн qajьm volup çoq volo tyşty. Kee birөөlөryvuz kit, kee birөөlөryvuz kit volvoso kerek dedik. Synьnda azyьnca belgisiz volqon, deniz uqmuşun synьqь özyn daanalap vilbejt qaldyq. Biz emi koravildi көzdөj qajtuunu tuura көrdyk. Tarqan asyl vujumdu alyp kele ala turqan emesviz, oşondoj volqonduqtan çerin daanalap, tyndyk muzduu tyştyk kendikteri ecenci gradustarında çatqandyqyn vilip qajrylyp koravildi көzdөj çol tartьp vara çattьq ele, vizdi көzdөj bir deniz uqmuşu syzur kele çatqandaj voldu. Denizdin suusu ekige çarbyqansьr syzur, tyştyk çaqtan kele çatat. Çarbyn qaldь, bul ucurda vizgevi, çe vaşqaqavь qastarьn tigip çyqandaj volup көryndy. Çoq, viroq çanaqь deniz asylьnyn çanьna kelgende çyryşyn toqtotqonsup, aqьryndady. Bizdaqь çolubuzdu uzarta verdik. Al ajvan çyndar bizge qastarьn tigip kele çatqandyqь anyqtaldь. Çyryşyn daqь qatuulattь. Bir azdan kijin vizdin çanьbyzdan denizdi çarbydatьr syzur vara çatьp vizdi көzdөj toqono tyşur, qujruqu menen urup qaldь — on altьbyzdyn biribiz andaj deniz ajvanьnyn qujruqunun erkinine tijip, temteңej tyşur aran onoldu. Çoqoru көzdөj ötө tyşur qajrylyp daqь çetip keldi; daqь qujruqunyn erkini menen urup ötty. Biroq bizge ancalyq zьjan qylalvady. Al ьldьj ötyр ketti, viz tyz çyрө tyştyk da, bir top qorumdardyn tyр çarbynan çanaqь bizge qarşьlyq qьlyp syzur çyrgөн coң ajvandyң sөлөkөtyнө oqşoş көр araketsiz çatqan eki kicireek deniz çandyqьna kezige tyştyk. Bul oşonun valasь ekeni bizge belgilyu

boldu, oşonduqtan qarşыық қылып сургөн екен. Andaj deniz çandьqьna kezige tyşkөndөн kijin daqь coculadьq da, al çerden alьstoonun ajlasьnda bolduq.

Qursaқ da actь. Artekten cener alqan dem aluуqa kerek qьluucu kislorodubuz da tygөнөrgө az ubaqьt qaldь. Bul da bizge coң qorqunuctu tuudurat.

Deniz tyvündөgy asьl vujum bizdin baratqan çoluвuzdu көrgөzyp turdu ele, aзыr volso, ec qandaj çarьq çoқ, ec nersenin qaraanь sezilvej qana muz aldьna qalqalanqan denizdin evegejsiz көlөmduy suusu turat. Eger biz özyvuzdөgy çarьqьvьz volboso, qajdadьr belgisiz Tyndyk Ujul denizinin bir çerinde emnelerge tamaq volup, çandьn araketinen açьrar elek. Mьna emi bul ucурda da oşol sьjaqtuu ojlor ojlonu tyşyp, bir çaqь koravildin emne volqonun vilvej, ekinciden, özyvuz vaşqa çaqqa adaşьp vara çatabьzvь degen ojdo bolduq. Ar birivizde vaqьttь belgilegen quraldarьvьz var.

Ajla qanca tegi bir coң qurqunuctun qucaqьndavьz. Bizge belgilenip balanca saatqa çetet menen idişivizge tolturulup verilgen kislorod da tygөнөr maalьna eki saat camasьnda qaldь. Eger eki saat voju ajtylqan koravildi tava alvasaq, deniz aldьnda kislorodsuz bir minutaqa cьdavastan tumcuqur majьp volo turqandьqьvьz vaarьvьzqa belgilyu.

Qandajda volso, qolubuzdaqь quraldьn vaqьttь menen koravildin orun alqan çaqьn көzdөj çyryygө maqul tartьq. Coқulup alьr, qalьn suu qatmarьn çirep vara çatabьz. Ali volso da, çarьqtьn daжьn çoқ. Çьcьqsьz çatqan qana deniz aldьnan vaşqa ec nersenin şooratь, ec nersenin davьşь vilinvejt. Qajda varavьz, koravildi qajdan tavavьz. Bul çaqь da biz ycyn belgisiz tygөndy.

Ajla qurudu, amal tygөndy. Koravilibizdin qajda ekenin qantip vileviz. Qajdan tavavьz, qacan çeteviz, qandajca es alavьz?... degen sөz biri-birivizge keñeş iretinde ajtylat. Oşentse da, qolubuzdaqь quraldьn vaqьttь menen qana qaranqь deniz qatmarьn aralap ketip vara çatabьz. Bir maalda qandajdьr bizge çaqьn, vaqьt alqan çaqьvьzdan gudoktun yny cьqьttь.

Emi qana koravilibizdi көzdөj kele çatqandьqьvьzdzь sezdik. **Ох... деп, icimden bir уşkyгyp aldьm;** — Çyrgyle çoldoştor aqьrьq kyc menen suunu bir çirep çөнөjly — dedim da, aldьna tyşyp çөнөdym. Çoқ, anqьca deniz icinde çarьq taratьp prozektordun çarьqь tyşө vaştadь. Prozektordun çarьqь koravildin qanca alьstьqta ekendigin ajqьndadь. Biz anь көrdyk, coң quvanьctьq menen denevizge qajrat kirip çaqьndap kirip keldik. Koravilge çettik, suuqa cьquucu çana suudan kiryucy eşik menen on altьvьz carcaqan çana caalьqqan tyrdө kirip vardьq. Suu kijimderdi cecip, volqon oqujanь koravilde ajtyr verdik da, çaj varaqat es aldьq. Al koravildegiler da tim ele çata verişveptir, alardьn da qьlqan qьzmattarь avdan көp eken. Koravildin ajlanasьndaqь ajañttardan tyrdyycө çandьqtar çana ar tyrdyу çanь elementterdin sanьn tavьşьrtьr. Ximik akademik uşul ujul çoluna tyşkөndө, muzdun aldь menen koravil çyрө vaştaqandan tartьp ele, deniz aldьndaqь toruraqtardь ximiceskij analiz qьla vaştaqan, anьn sostavьn tekşere vaştaqan. Mьna biz ycyn belgilyu volqon toqson yc elementtin ystynө daqь bir çanь element таар toqson төрт қылып, virdi qoşup olturat. Bul çalьp ximija ilimine kirgen qana өзgөcөlyk, volboso dalaj ele biologija ilimine çanь tyr, çanь qoşumcalar qoşulup çatqandьqь var. Uşular sьjaqtuu ele fizika

çana vaşqa ilimderge özyncə çaңь асьы́стар қоşулуп çatat. Bul ekspeditsijaqa kelgen kee bir professor, akademik, ilim qызmatçыларь bir top tavijattып çaşьrып сьrып асьы́сть. Bul çaқьnan vaарьвьзqа quваньстьq tuudurat. Biroq uşul vojdon muz aldыnda, deңiz tyvunde qalsaq, andaj çaңь ilim tyrlory qajda uzamaq ele. Özyvyz menen ujul deңiz aldыnda çatardьqьna şek çoq volor ele. Oşentse da, qandajdyr bir çol menen tavijattып tyrmөsynөn qutuluu kerek ekendigi çalрь ekspeditsijaçыlardып соң mildeti. Азыrыңca andaj maqsat iş çyzynө aşpaj olturat. Ec biriviz balandaj çol menen qutulavьz dep, анын çolun ajta elekpiz.

Мына uşul өңduy aval menen bir aj uvaqьttar turup qaldьq. Ec kimiviz qutuluu çolun tava alvadьq. Egerde arakettenvej çata versek, qыльmdar voju bir koravilge соquлqan vojdon qalarьqьвьзqа şek çoq. Qandajda volso, tavijattып qьrsьqьnan qutuluu kerek. Biz tavijatqa bir çolu vaş ijvej, tavijat da vizge da vaş ijgendej volsun. Oşonduqtan, qutuluu amalып ojloo kerek. Мына uşul sьjaqtuu mildet ar verivizdin ojubuzda.

Bir kyny uqtap tura qalьp, arqь-verkini ojlor çatьp bir nerse esime kele tyştь. Bir eki yc suuqa tyşyp сьquucu, suu kirbegen rezinka qajьq var ele, oşoqo motor ornotup, аьsqь çaqqа çol çьrsө, emne volorluqun көpçylykkө ojloqon pikirimdi ajтьp saldьm.

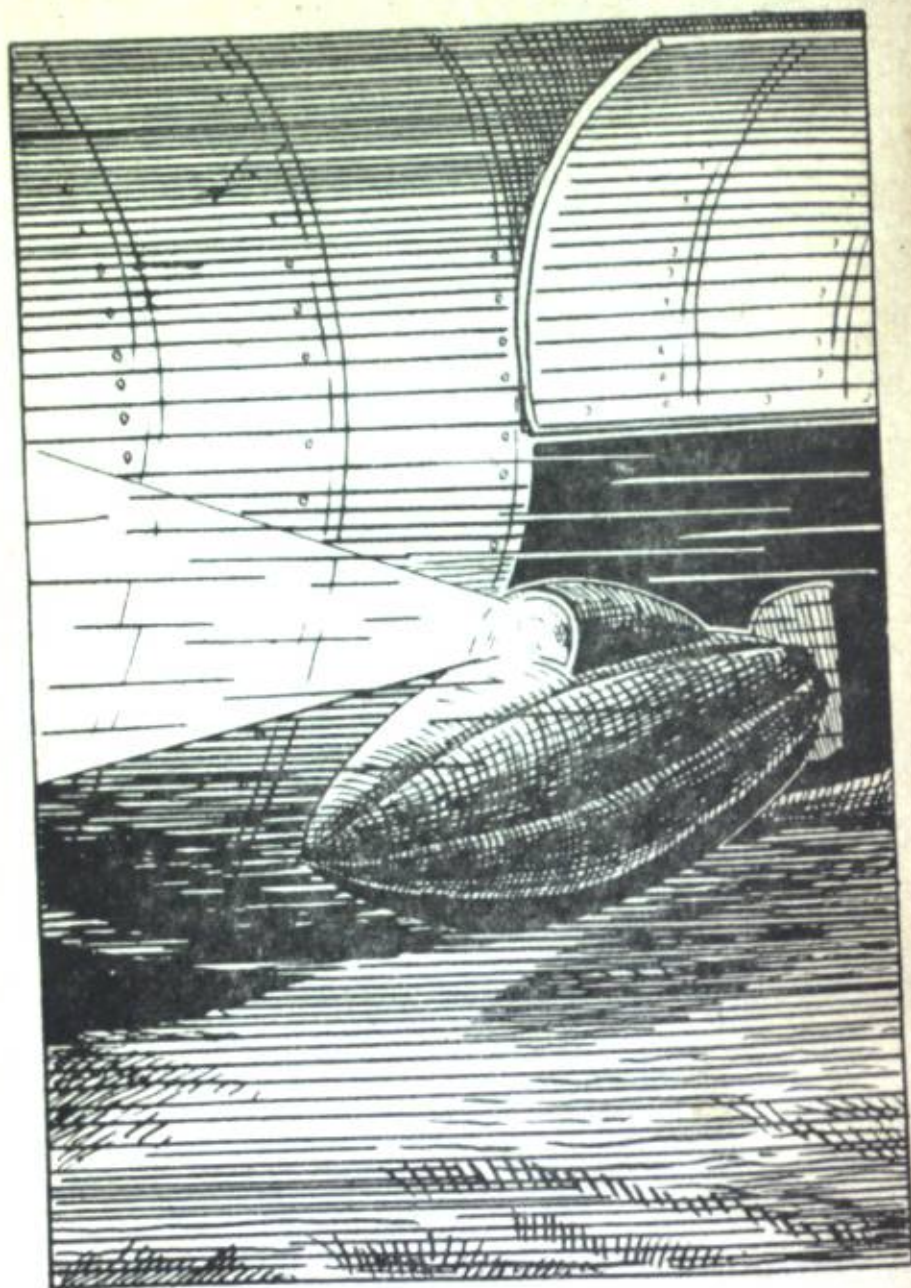
Алар da menin аqыльmdь maqul tavьşть da, вьşьqtар бирди tandap motor çana adaşpas ycyn qoldonuluucu quraldь ornotuuqa eki çaқşь mexanikke tapşьыldь. Мына çoldoştor, азыrыңca bir maqsat orundalqansьp, vygynky kyny соң quваньста volduq.

Eki kyndөn kijin vajaqь suu kiryygө mymkynçylyk çoq rezinkaqa ajтьloqандьп vaарь teң ornotulup, dajar

voldu. Elektr energijaşь menen ajlanuucu motor ornotulqan, elektro togun veryycy kee bir zattar çana privorlor qojulqan. Аьsqь çolqо kerek nerselerdin vaарь teң byt анын icinen orun alqan. Ань suuqa tyşьyp, ajdatьp көrdьk. Saatьna 50—55 km ыdamdьqь menen çьruygө ьnqajlaşqan motordun ajlanuu qьjмыль var. Qьsqasь al аьs çerlerge çьruygө mymkynçylygy var, motorluu kicinekej suu aldь qajьq voldu. Munu menen аьsqь rodinaqa qavar qыluuqa tuura keldi. Vaарьвьz teң munu menen eki adamдьп vaарьp kelişin maqul көrdьk. Мындaj keңeşti aқsaqalьвьz, мындaj işterdi vaşьnan көp өtkөrgөn ақademik аьsqь rodina materigine qanca uvaqьtta çetyynyn uvaqьтын belgiledi çana aldaqь volqon işke syjыngөnsyp keңeşin qoşup maqul tapть. Uşunu menen eki adam çьruygө ajlandьq, biroq tamaq-aş çana çolqо kerek voluucu quraldardь salьşьra kelgende bir qana adamдьп ordu qaldь. Emi vul suu aldь menen çьruycy qajьq menen bir qana adam çөnөөгө volo turqандьqь belgilendi. Ekspeditsijaньп nacalnigi — „kim varat“ degen keңeşti qojdu. Oşondo men varam dedim da, çөnөөгө vaqьttаньp, qamьloqamdь çedim.

20-ijul erten menenki saat 8 de çolqо сьquuqa vujruq aldьm. Saattып strelkasь segizdi көrgөzyp qaldь. Men көpçylyk eldin mildetin atqaruucu adamмын, men uluu el ycyn çaralqanмын, dedim da ekspeditsijadaqь çoldoştorumdun vaарь menen qьsa qucaqtaşьp, koravildin icinen сьrtqa сьqьp suuqa qalqьдыm da, аьsqь çoldu uzarta verdim.

Мындан arqь oquja menin qana çalqьz vaşьmdьп tegereginde volmoqcu. Al emi koravildegiler tura tursun. Men volsom, көpçylyk eldin mildetin alqan, kici-

nekej qajьqqa çoldoş voloqn bir adamьn.

Men saatna 55 *km* ыdamьoqь menen tyştykty көz-dөj çөнөр vara çatam. Ysty çaqьm volso, qaadasьndaj qaptaqan Tyndyk Ujul denizinin kelki muzу. Aldь çaqьm volso, denizdin tyvy; belgilyy qana aralyq menen alyьsqa çөнөр vara çatam. Qacan çetem, qacan muzdan qutulam, vul çaqь men ycyn belgisiz. Ec tosqoolsuz qana vara çatam. Qajьqьmdьn motoru da oь.

Qolumdaqь quralьm qajsь çaqь көzdөj vet alyьp vara çatqandьoqьmdь vaqьttajt. Azьььnca ec nersenin zapqьsьna, ec nersenin qorqunucuna kezige elekmin. Aldьmdaқь bir maqsat ele çetip rodinaqa qavar qьluuda, alyьsta qalqan çoldoştorumdu aman, soo tabijattьn ça-şьььn sьььn bir top çanь acьstarь menen qutultup alyьu voldu. Bir top uvaqьttar çyrdym. Çalqьz özym qana bir top qьjьncьььqtar menen ketip vara çatam. Çoq, aьqьsca kelkilenip ujul denizinin ystyn qalqalar çatqan muzdan qutulcudaj volөm. Kez-kezde birinder çyrgөн qana völyktөryne kezdeşip qalam. Mьna uşundaj pikir menen kele çatqan ucumda qandajdьr aldь çaqьmdan syzyşө kelip bir kit qajьqьmdь qyjuqu menen көmөлөtө urup öty, qajьqьm ala salьp oьldu. Motor araketke kelbesten, toqtolup qaldь. Ajla vyty, qandajca amal menen motordu ajlandьььp, alyьsqь çolumdu vasam. Qajьqьm volso, qьjьmьsьz qana qalqьp qaldь. Çoq, aьqьsca çanaqь kitpi, vaşqavь, meni ojun qьlqandaj өjde-tөmөн urqular, dujuqu menen bir valaaqa ucu-ratuucudaj voldu.

Aradan eki sutka uvaqьt ötyп ketti. Ec çardamsьz qana denizdin çindi toloqunu menen aьь ajdalьp, veri ajdalьp kyndөrdy өtkөrө verdim. Alyьsqь çaqtarqa көz çiverip birөөden çardam volovu degen ymyttө volom.

Biroq, ec nerse көзгө ilinbejt, ec nersenin qabaғы çoq. Deñizdin tolqununan vaşqa bir cыmндaj nerselerdi keziktire alvadым. Bolqon oqujanь кунымдык depterge çazыр çojdum da, өtkөн 1600 — 1700-çылдардақы deniz sajaqatь tuuralu çazыlan kitepterimden, ermek qылуу ycyn, oquj vaşтадым. Andaқы volqon oqujanьн qызыqтарьна vatam. Өzym da, oşonun birөө sьjaqтаньр deniz arasьnda çyrgөнymdy eske тыşyрөм. Danill Defonun „Robinzon Kruzo“ — degen oqujasьн estejm. Al deniz ysty menen qana çyryp zapqьqa ucyrasa, viz muz aldь menen çyryp, ubaqтылуу qana bir oqujaqa kezdeştik.

Motorum iştevej toqtop, deniz ystyндө qalqьр qalqандьqьта vygynky кyn menen төрт sutka volot. Төрт күндөн veri bir da çандьqtь көzymө ilinte alvadым. Соң qараньн viri vul: eger asmandь iliktөөcy astronomija quraldarьnan volso aqьгьндьqь menen izildөө işine kirişe verer elem. Biroq andaj izildөө privorlorum aлыsqь muz aldьnda qaldь. Çalqьz qana deniz tolqununa ermek volqondoq ucuz-typsyz көz çetkis mejkindikte çyryp çatam. Motordun araketi volso, ecaq ele toqtolqon. Aзыr qana өtkөндөgy oqujalardь eske salьр, koravildi qьjмыlqa keltiryynyn araketinde voldum. Daroo sol dьrmөtyнyn зьтьн motorqo ulaşтыра çojdum. Zuu etken yn menen oqtorulup alqalar çөнөdy. Ojun qылаqan kiterden vөlynө тыşyр çolumdu uzartтым.

Мына uşul sьjaqtuu bir qoqustuqtan qutulup, emi mьндan arь tyz ketemin qo degen ymyt menen тьнмьсьз çөнөр vara çattым. Biroq qajradan daқы çaman avalqa ucyracudaj volom. Men koravilden cьqqандьqьта көр ubaqьttar voldu, oşondon veri uqtaj elekmin. Aзыrқы ucyrda ujqu qarajlatьр vara çatat. Uqtajьн dejm, anda da соң qorqunucqa ucyracudaj volom. Egerde ujquqa

verilip, qajьqtь erkince syzdyryp çojo versem, alda nelerge urunup motoru talqalanmaq. Motordu toqtotup çojur, ujquмdu qандьrajьн dejm, vul da ep kelişpejt. Egerde qajьqtь toqtotsom anda deniz ajbandarь !meni emne qыларьна көzym çetet. Uşul eki соң qorqunuc menin çyrgөymdy өjkөр, uqtooqo mymkyncylыk vervedi. Kөzymdy irmer çojur, qajьqtь vaşqarьр ajdar vara çatat elem, көzym ilinip qalyртыр. Qajьqьm tolqun volqon çaqqa qaraj syzө verip, qandajдыр bir nersege urunup qalqanьн seze çojur, qalyң ujqudan көzymdy actьm.

Ajla çoq, amal qurudu. Kөpcylыktyn işin aqtoocu kişi men elem. Biroq, men mьндaj avalqa ucyrar çaratыльş tyrmөsynөн qandajca qutulardь vilvej көgөrgөн deniz ystyндө, çansьz vujum өndyy qajьq menen qalqьр qaldьm. Çoldoştorum volso, Tyndyk Ujul muz aldьnda çatsa, men volsom eki ortodoqu eвеgejsiz соң ajantть eeleген көк denizdin ystyндө qalsam... Men 2 aj camasьnan veri kyndy birinci çolu vygyn qana көryp oturam, suuda qalqьр qalqanda kyndyzygь saat 12 camasьnda çarqьrap tijip turqan acьq kyndyn şoolasь menen ucyraşqansьр көzymdy araң actьm.

Meltiregen соң denizdin betindegi кyn nuruna көz çiverip, aлыстақы deniz betindegi birin-serin qaraandardь avajlaqandaj volom.

Motordun emnege çyrvөj qalqanьн vilyy ycyn, aldьndaқы tetikterine көz çiverip, qolum menen vurap da көрөм. Biroq anьн vizuluşu qajьqtьн ic çaqьnda emes, motordo volup cьqtь. Qandajдыр qatuu bir vujumqa urunup, çapşьгьльр sьnqanьн sezdim. Motordu qajьqtan aлыр, oңdor qajra ornotuuqa mende darman çoq. Meni menen birge mexanik da çoq. Qьsqasь өmyr voju uşul

deniz betinde qalqandyqymdy emi qana sezdim. Denizdin tolqunu menen, şamaldyn ajdaş menen alda qajdaq eep çaqtarqa alıp ketevi dejm.

Saatna 55 km çol çyruynyn arqasnda qana muz aldınan cыqtm ele. Biroq aзыr da alьsqь rodinaqa çetyu ysyn көр uvaqьttar, dalaj kyc kerek. Emi saatna 55 km çyrmök turqaj, 55 metr da çyгө alvaj, bir valaaqa ucunar olturam. Ojloj-ojloj ec qandaj aqyl, ec qandaj amal tavьlvady. Uşundaj qana qalqьqan vojdon qaluucudaj bolduq. Maqa çardam qьlar ec qandaj adam valasь çaqьp çerde çoq. Kөгyştөнур qana tolqur çatqan deniz tolqunu menen qalqьqan vojdon deniz ystyndө on eki tyn tynөdym. Ertesinde qatuu voroon volo vaştady. Denizdin ysty yj voju көтөrylgөн tolqundar menen eelendi.

Kөтөrylgөн tolqun menen qoşo çoqoru bir cыqьp, төмөн bir tuşyp deniz araketi menen qьjьmьda volup çyгөm. Tyndyk çaqtan soqqon voroon qajьqьtь tuştykty көzdөj ajdady. Qajdadьr belgisiz çaqqa qatuu tolqundun vaqьtь menen cььp vara çatam. Alьstan munagьqtaqan virdenkenin qaraanь көryнө vaştady. Syjynyc çyгөkkө vatraj çaqьndaşar beken degen tilekte volup, al qaraandan көz ajьtvaj vara çatam. Çoq, viroq anьp çalqьz tytynyn qana көryp kele çatqan ekenmin. Aзыr volso, anьp өзyn көрө vaştady. Al paroxod eken. Meni tyndyk çaqtan, anь cыqьş çaqtan vatьştь көzdөj çel urup vara çatqan vaqьtьna çaqьndattь. Al daqь çaqьndap kirip keldi. Men andaj con nersenin qaraanь alьstan ele көz aldьma elestete vaştady. Biroq, andaqьlardь kim vilet? Tolqun menen çoqoru көтөrylyp, ьldьj tuşyp kele çatqan meni көрөvү, çe көрөvөjvү al çaqь aзыгьпса belgisiz qo...

Kөр uvaqьttar өtty, maqa көryngөн paroxoddon da ajьldьm. Al meni deniz tolqunynun arasьnan qajdan көrsyn, өз çolun uzartqan vojdon alьstar, көzdөн qajьm boldu.

Bir top uvaqьttan kijin çeekke çettim. Tolqun qancalьq көр çerden uşundaj çerge kez keltirdi—dep qatuu qajьrdьm. Tolqun qajьqьtь çeekke cыqarьp taştaj alvady. Ajnekten aqьgьndap çeehtin tajьz eken-digin avajladьm da, cecinip taştap qajьqtan daroo çerge sekirip tuştym. Qajьqьmьdь syjгөp çeekke cыqardьm.

Mьna emi çaş çyгөkkө çanь qubanьc kirdi. Alьsqь çoldoştorumdu emi qutultam qo degen sanaada boldum. 2—3 aj camasьnda, qurqaq çer vasьp көрө elektigim vaarьnarqa belgilyu cыqar. Erkimce vasьp but sergittim, көнүл actьm, erkin çygyyp aldьm. Çanь qubat, çanь kyc kirgendej boldu. Qandajdьr çyryp oturup bir aralqa keziktim. Kyn vatьp qaldь. Bijik coquqa cыqьp, alьsqь çaqtarqa көz çiverip qarady. Tamaqtandy. Emi qajьqьmьdьn icine kirip, eşigin vek vekitip alьp, çajvaraqtat uqtoooqo ojum ketti da, qajьqqa keldim.

Eki çaqьn vaarь tьnctьq. Denizge da tьnctьq belgisi kelip, aqьgьndьq menen qana çeehtegi taştarqa urunup çatqan көk tolqundu көryyгө volot.

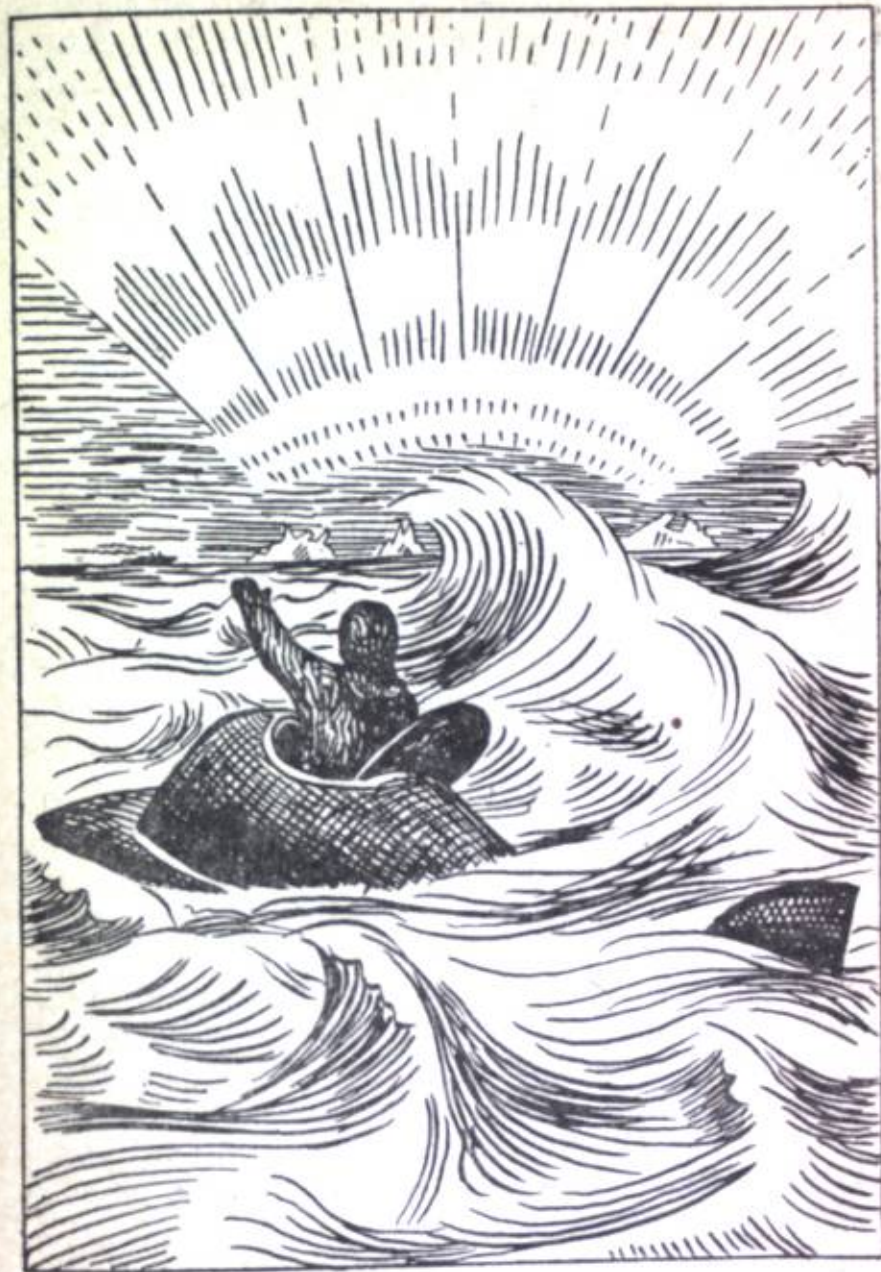
Tavijat vardьq tьnctьqть өз qucaqьna alqandaj. Bir araldь vytyн eelegensip, araldьn çeeinde çalqьz men ele arakette volom. Betimdi çuur, aзыqtarьmьdь suuqa cьlar çep tojur aldьm. Emi, aldьdaqь mildettin biri ele, vuj aralda adam valasьnьn var, çe çoq ekenin vilyu.

Qajьqьmьdь bir qalqancь çerge vekitip, eki kyndyk tamaq alьp, uvaqьt өlcөөcy, vaqьttardь belgilөөcy, qandajdьr qьrsьqtan qorqonuucu quraldь alьp, tuştykty көzdөj çөнөdym.

Bul menin birinci çolu çөө sajaqat qыльсьm volot. Qolqo turnavajdy аьр, ulam — bir dövөгө сырған sajn аььсь çаqtарды авайлар qarajm. Biroq, es nersenin qavarь çоq. Baарь тең тынстық — qывьгақан çан да көгүнвөйт. Bir azdan kijin denizdin çеек çаqындаақ qaşatta çuuşар çатқан bir top tjulenderge keziktim. Alar meni көгөгу менен ele suuqa kirip çоq voluştu. Bul menin qurçaqta çаşaқан аьbandарды birinci çolu qana keziktirişim. Men тындан ағы esen аьbandарға kezige vaştaдым. Biroq adam valasьna kezige elekmin.

Kyndyzgy saat bir çағым. Barar çerim ali belgisiz. Bir maalda аьды çаqымдан bir соң dövө көгүнө vaştaды. Qandaj volso da, oşol dövөнyn соқusuna çetyyгө ojlondum, kyn vattь, dövөнyn соқusuna араң çetip, аььсь çаqtарға turnavaj salдым. Туşтык, сырғь çақта qaалар көтөгулр çатқан тытынды çана аласьқ сыжаqtuu qaraандарды көрдүм.

Menin maqsatьm oşоqо çetyyдө voldu. Tyn qatьp çyруuny maqul көрдүм да, аььсь qaraандарға çол tartьm. Adam valasь көр meken qыльр çaj аьвақан çer, çolu çоq, keede çolsuz bir çerge varьp qamalьp qalam, keede vulaq суларды kecip ketem. Аqығы çа-қындар çetip vardьm. Al çerde adam valasь var volup сықты, тындык архьрелжактардаақ илим izildөө metrologija stantsijanьn biri eken. Men аларды çавдыqtарьnan bildim. Qызуu ujquda çатқан адамдарды ojqoto vaş-тадым. Alar kытылвөс çerden ucурақан адамға (maqa) tan qалыştь. Men kim ekenimdi аларға тыşындyрдүм. Alar da Тындык Ujulqa muz аьды менен birinci çolu ketken ekspeditsiyалардын ал-аваль менен toлуq тааныşьp, vizdin qavarьвьз көптөн veri çоq volqон-дуqtan, ar qajsь Тындык Ujul stantsijalarьna qavar

qыльр izdөөгө көптөн вери кирише башташқаньн айтты.

Алар менин ким экендигимди билгенден кийин, кубаньтуулук менен тозуп алыты. Дароо қана родинаға radio менен тын воју қавар қыльр, менин келишимди қуттуқтар сықты.

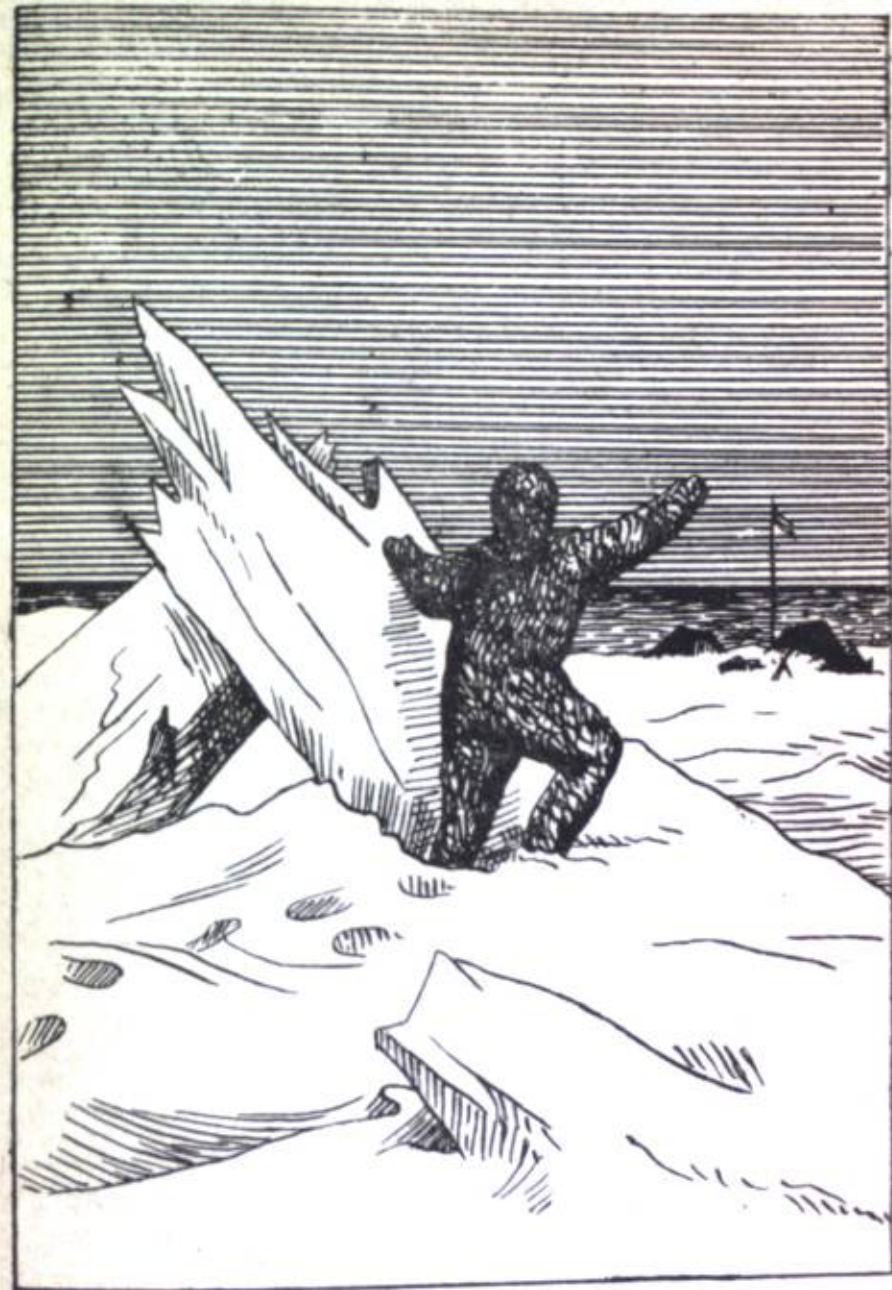
Күн асық. Август ая, уjul болсо да, қай меzgilin белгисиз адамды өз қусақына мемиретет. Күн қоғору көтөрылр, саат 10 болуп қалқан. Қалың уjqудан көzymdy астым да, алысық қолдошторум есime тысыр, ата құртума қана аның қыргөгу Москва менен қаварлашууға, radiogramma арқылуу сыжлөсуугө оlturdum.

Men elivizdin uluu atasы ақылмань vizdin қана vizdejdin minin тарбиялар учураған Stalinge radiogramma арқылуу төмөнкү саламды қивердим.

„Eldin syjyktyu ақылмань I. V. Stalinge siz тарбиялар өстыргөн E. Q. дан ысық саламьмды қиверем!

Biz ujul sajaqatсыларь, partijanьн қана өкмөтүвыздын берген uluu тарсырмасьн толук атқаруу менен амандьқыбызды билгизip қолуңuzду век қысавыз қолдош Stalin“ — деп вытырдym. Bizge қардамға ава коравилдеринен, бир neceni қана муз қарқыс қуралдardan ala келууны surадым.

Болқоқон кyны, саат 9 да ава коравилдеринен алтоо қетөө учур келишти да, viz турған аралдын сықыс қарындақы денiz yстынө қонушыр, қеекке қарындар келip тоқтолушту. Rodinanьн ваатыр учуқтары мені менен amандашты да, берки қолдошторумдun қайда экендигин surашты. Kелерки мақсатты иш қызынө атқарууға кириштик. Мындан арқы мақсат болсо, алысық муз алдында қалқан експедитсиясыларды толук менен aman-esen вошотур алуу болду. Албетте, мынсалық болқондон кийин андай иштин иш қызынө ашарь аяқын-асық қана көгунур турбай-

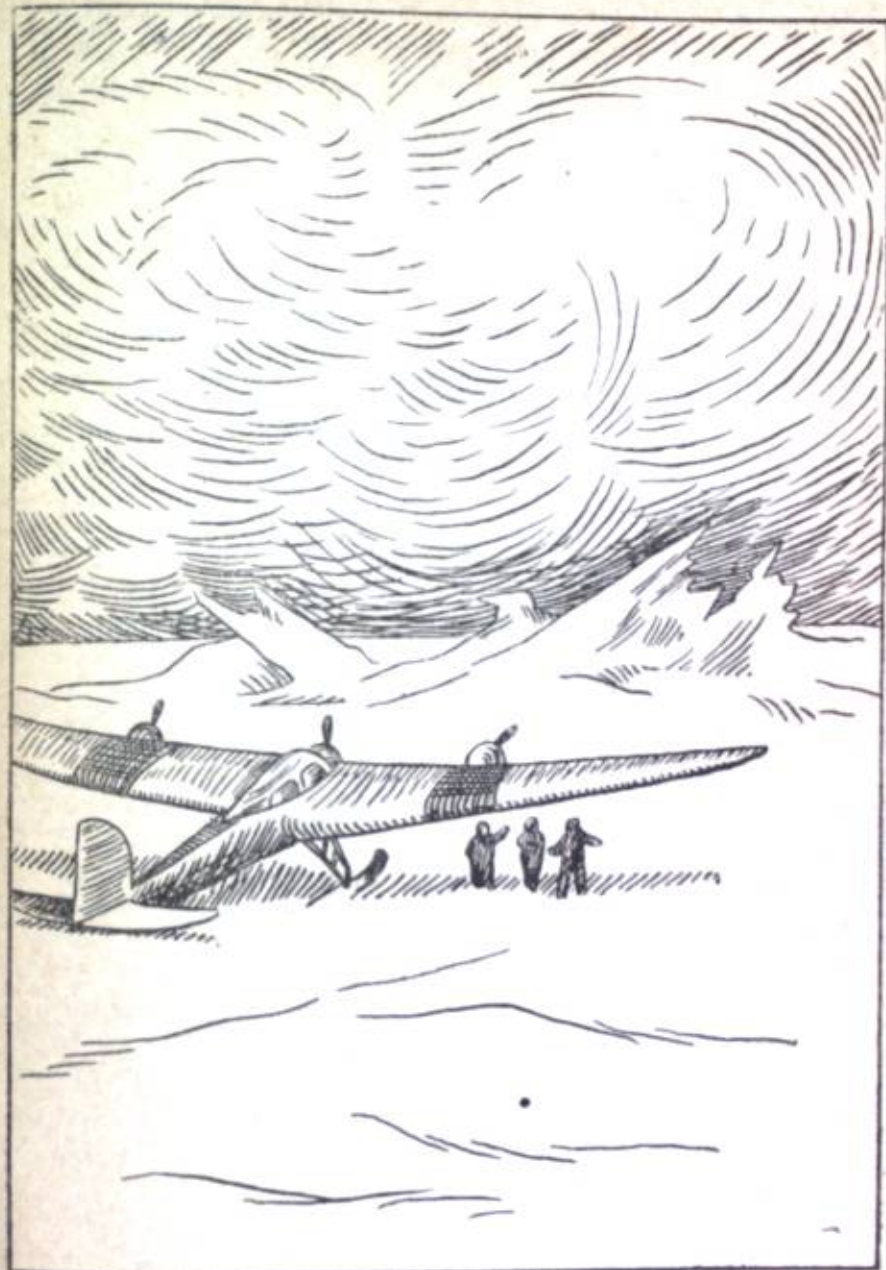

вь? Tilegen maqsatyma, ojloqon ojuma çettim. Andaqь el ucyn, rodina ucyn tabijattьn çaşььn tyrmөsynde qalqan çoldoştorum, mьna emi qutulmaqьь, ec qandaj tosqoolduq volvojт. Az ubaqьt ötkөndөn kijin, özym vaştar, kelgen ava koravilderi menen salqьn çeldi çiregen vojdon alardьn ysty çaqьndaqь muzqa vaşьr qonmoqruz. Ujuldu көzdөj ucuuqa ubaqьt çetti. Azьr ava koravilderine tyşө vaştadьq. Çajlaşььr orun aldьq. Çьluu kijinip aььr aььsqь ujulqa suu vetinen көtөrylyp, çetөөvyz ten qarqьradaj tizilir çөнөdyk. Properler tьььmsьz tegerenip, tunuq ava menen alqa çөнөp vara çatat. Ava koravilderinin icinde aьь tenselip, veri tenselip, tьььmsьz çoldu aьььtьr vizdaqь vara çatabьz. Uşul sьjaqtuu ubaqьttar өтө verdi, biz varqan saьььn ujulqa çaqьndadьq, muz aldь koravildin çatqan çerdegі tyndyk kendik çana vatьş kendikke çaqьndadь.

Aqьььndar, koravilder muz kelkisinin ystynө vaşьr qonup qaldь. Mьna emi muz aldьndaqьlardьn ysty çaqьna çettik. Bizdin kelgenibizdi seziştiivi degen suroonu men, tyşьp kelgen ava koravilinin ucquscuna ajtьp qaldьm. Al da qubanьctuu çyz menen maqьa qarar çьlmaььp kyldy da, qatarlanqan muzdun qalyьdьqь, qatarlanqan muzdun qalyьndьqьnan qajdan properlerdin unьn uquşsun dedi.

Vaəьььz ten, bir çerge coquluştuq da, mььndan aььь volo turqan işibizdi uzartuunu keneştik.

Kyn suuq, qar aralaş voroon vatьştan cььqьştь көzdөj tьььmsьz soqur turat. Kyndyn suuqtuqu —26° gradustu көrgөzөt. Aььstan aьььp kelgen quraldardь koravildin icinen tyşьyp, muz ystynө qojduq da, muzdu çaruuqa kerektyu vujumdardьn көp vөlyktөryn bir çerge yjdyk. Emi mььndan aьь tamaq icip, bir az es aььp uqtoo

Rodinanun uluu—3.

maqsatında völdüq. Andan kijin bolso, muz aldındaq adamdardın araketine kirişyy ele. Ajtılqandaj tamaq icip, ujquqa kiriştik. Kyndyn közy körynvöjt. Köz çetkis tumanduu gorizont vojunca sozulqan ajlana. Ajlana aq qar menen qaptalır kök muz, andan vaşqa ec bir nerse körynvöjt. Çaj mezgili bolso da, gradustun sьmavь nölden çoqoru sьqrajt. Nölden tömөн — 25—26 gradustardь körgözöt da turat. Men ujuldun muz aldındaq uşul tuştarьnьn көр çerin көrdym ele. Biroq anьn mьndaj tьşqь ava ыrajьn çana çer şartь menen taanьşa elek elem. Mьna emi çana taanьşыр olturam. Muz aldında çatqan çoldoştorumdun көrcylygy da men sьjaqtuu ujuldun keniri çerlerinin şartь menen taanьşa elek. Alar da men sьjaqtuu muz aldьnan sьqqandan kijin taanьşarьna şek çoq emespi. Biroq azьrqь ucırda emne araket menen çatьşqandьqьn çana turmuştarь qandaj ekendigin vile alvaqandьqьma qara völdum.

Qalьndьqь ыc kilometr muzdu talqalar olturup, qacan alardь voşotobuz, qacan alardь tavijattьn tyrmösynөн açьratavьz. Mьna uşul çaqьna sьdamьszdьq menen iştin cuqulun kytөm. Belgilegen tyndyk kendik çana vatьş kendiktin ortosundaqь koravildin çatqan çeri uşuqo degen oj menen kendikterdin sekundasьnan veri taqtar, biz tьşkөн çerivizden eki kilometr alьstьqьna vardьq. Muz çarqьc darьlardьn bir tovin alьr varьr yjdyk da, tutandьruucu bilikti көndөj zьmdьn ortosu menen samoljottorubuz qonup turqan çerge alьr keldik. Oşol bilikke ot qojur, muz çarqьc darьqь çetkiryy maqsatьnda völdüq. Bilikke ot qojuldu, on veş minuta uvaqьttan kijin, evegejsiz qatuu davьş menen ыn sьqarьn kytur turavьz. Mьna oşondo sьqqan davьştь uquşar veken degen ojdo volom. Biroq uvaqьt ötur varatsa da alige

çоқ. On beş minutadan 20 sekunda өтөр zamat, qulaqtъ çanьrtqan qatuu davьş cьqtъ da көтөrylgөн qara tytyngө aralaş muz sьньqtarь çоқoruqa көтөrylyp, eki çaqqa çacьrap talqalana vaştađь. Biz turqan çerge da muzdun sьньqtarь kelip тыşty. Muştumday çana andan kicireekteri altъ-çeti kilometr albьstьqьna ьrқыp ketiptir. Al darьnьн çarьluusu bytty, muzdun talqalanьşь toqtoldu. Biz çaqьndap varьp qaldьq. Bir top terendikte çana 300 çarcь metr ajlananьn muzun talqalap, ььrьn-cьrьn cьqarьp, alda qajda ucurup ketken eken. Azьrqь talqalanqan muzdun qalьndьqь 725 metr çamasьndaqь terendikti ojqon. Ojulqan muzdun tamanьna тыşyp, viр qavar varь degen pikir menen muz aldьn тыңsadьq, viроq ec nersenin qavarь sezilbejt. Qajradan da, ojulqan muz cunqurunun tamanьna көp sanduu muz talqalaqьc vujumdarđь albьp kelip çьjnaş vaştađьq, murunqu qalbьp menen ot qojuuqa dajardap, özybyzdyn çajьvьzqa keldik da, vilik arqьluu ot qojo verdik. Ot daqь qaadasьndaj vilik arqьluu tezdik menen kyjyp ketti. Bizdaqь, muzdun talqalanuusun kytyp, çata verdik. Bir az uvaqьttan kijin, qara tytyн çоқоруqa көтөryлө тыşyp, qatuu ьn daqь cьqtъ. Muzdun murunqudan соң sьньqtarь vizdin çanьvьzqa ьrқыp kelip тыşyp çatat.

Biz samoljottun icinde, çоқоруqa көтөrylyp, kyc menen qajrьlp çerge тыşyp çatqan muz sьньqtarьn tereze çaqtan avajlap turavьz. Bir azdan kijin talqalanьp тыşyp çatqan muz sьньqtarь toqtoldu. Biz соқуuvuz menen çanaqь, muz talqalanьp çatqan çerge vardьq. Biroq, ali muz talqalanьp, bir teşik cьqьp suu көryнө elek eken. Eң teren cunqur voluptur. Oşonco teren cunqur volso da, muzdun qalьndьqь talqalanьp bytө elek eken. Murunquqa qaraqanda kijinki qojul-

qan darь muzdu terenireek oju, emi ycyncy iret qojuuqa tuura keldi, talqalanqan muzdardьn tamanьna daqь darьlardan yjdyk.

Eң aqьrь uşul volosunqo degendej, çanь vilik ulaştyrьp özybyzdyn turqan çerivizge cejin albь varьp ot verdik. Daqь muz sьньqtarь çоқоруqa көтөrylyp, qajra тыşyp ьerqьranьp çattь. Bir azdan kijin, toqtoldu. Biz соқулup qajta daqь çөнөdyk, muz oşondo aran teşilip deniz suusu көryнup qalqan.

Biroq, muz aldьndaqьlardьn ec qandaj dajьn çоқ.

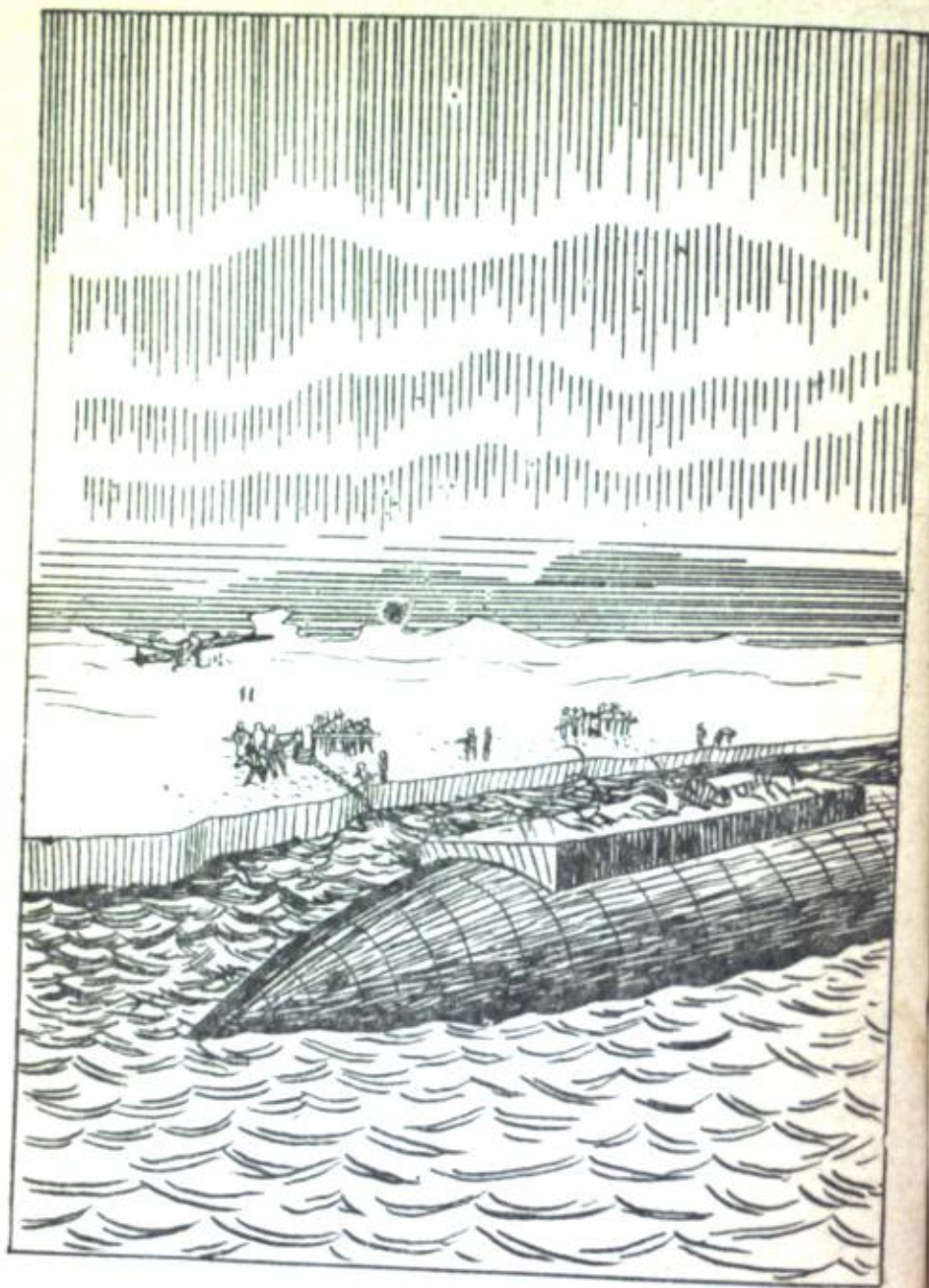
Мьна oşentip, vijik muz qaşattьn vaşьnan tunuq deniz suusuna көz çiverip, bir top uvaqьttar turduq. Alardan ec qandaj qavar volboqondon kijin, deniz aldьna төrt-beşөөvьz тыşyуgө tuura keldi. Oşonduqtan, men vaştap beş kişi suuqa тыşcy kijimderdi kijindik, oşentip deniz tyvynө тыşyуgө qaımьndьq. Muzdun çeegindegi muz teşigi arqьluu arqan menen төrtөөvьz teң тыştyk. Aqьrьndap, suuqa çettik, andan deniz tyvьndөgy çerge çettik. Men tyndyk muz denizdin tyvyn qaraj ikinci iret çyryşym. Ar birivizdegi elektor çarьqьnьn şoolasь menen çol таар çyryp vara çatabьz. Bir maalda cьqьş çaqьvьzdan deniz suusunun arasьnan biler vilbes çarьqtьq şoola cьqa vaştađь. Bul men ycyn таң qalarьq iş emes, viроq vaşqalar ycyn qandaj ekenin vilbejmin.

Aqьrьndap oşol çarьqtьqtъ көzdөp çyryp olturduq. Çоқору vara çatqan çolubuzdan viliner, vilinbes adam zattьn sөлөkөtyн көрө vaştađьq. Alar da vizdi көzdөj vet aldь. Çaqьndaşьp qaldьq. Alar belgisiz adamdarqa таң qalqandaj voluştu. Men atardь çoldoştorum eken-digin sezdim da өтө syjyndym. Biroq suuqa тыşyуcy

kijimderdi alar da kijişken. Kim-kim ekeni taаныбайт. Kee бирөөлөрүнүн syjlөгөн сөзүнөн қана тааныр қалам. Қандай соң қуваньстық менен тосуп алысть. Қуцақташыр учурашуу биз учун сын қумар. Бироқ, суу ичинде чыргөндүктөн буқа мүмкүнсүлүк чоқ. Суу kijimderi cecilbejt. Ақырындар, чагыр сықыр çatқан koravildi көздөй чөнөдук. Алар қандайдыр белгисизден сықыр çatқан учмуштуу ундын давышың улар, кеке чатышқан екен. Ошол кеке çatқанда биз учурашыр қалдық. Алар ички syjышуу менен өлкө чақтың ал авалың қана биздин келишибизди сұрашат қана қуваньшат. Alардын қандай чаşар турушқандығын биз сұрайбыз. Мына ушундай керке алақсыр олтуруп, koravilge чағын вагадандықыбызды да билеј қалытырғыз.

Өткөндө көргөн, асыл бујумдун көр вөлыгын мајдалар, алыр келир қојуштур. Andan ваşқа да көр, асы бујум кендерин тавышытыр, алардын çatқан чегин анықташыр, картақада тышырышкөн екен. Alvette, муну бул китепте ајтыр олтуруунун кереги чоқ. Sizder ар бир савақты өзүңсө оқур чатасыздар, ар бир чаң асылыштарды қасан, қайда болқонун билерсиздер. Ошондуқтан учурдағы ішбизге киришли... Мына ушунтип, соң ијгиліктерге ее болдуқ. Emki биздин мақсат кетыдө болду. Murda koravilibizdin устың муз векем ваşыр қалқан. Al emi бир топ өзгөрыштер вольуп кетиптир; муз koravilden 17—18 метр чоқоруға көтөрылур, koravildi вошотур қојуштур. Emki мақсат северлік менен koravildi тешилген асыққа сықарууда қана бир амал менен муздун устың көтөрыр сықууда. Ушуну атқарсақ биздин биринци çолу муз алды менен чыргөн экспедитсиябыздын іши соң ијгилікке ее болмоқ. Мындај оқушань ваşқы капитанға кенеş қылдым. Al да менин сөзымды толору менен қавыл

алды. Бир аз уақыттан kijin, северлік менен ошол чаң муз тешигин көздөј қыжылатууну мақул көрдүм да, капитан, матросторға бујруқ қылдым. Көр уақыттар воју çatқан чегинен, koravilibiz қоқорулар аракеттendi. Ақырындар, ватыр қалқан чегинен чоқоруға көтөрылды да, қыжылақ келди. Koravilibiz төтө çол менен сықыр қана чыгур олтурду. Dalaj уақыттан kijin, чаң муз тешигине чағындадық да, тешик арқылуу koravilibiz deniz устыңө қалқыды. Муздун бир чақ çегине чағын келир тоқтоду. Samoljot менен келген çолдошторубуз бизди қызуу тырде тозур алысть. Berkiler менен қуцақташыр, көрышур беттеринен syjышушты, ошентип уjul музунун устыңө çалпыбыз тең сықтық. Бир топ ај воју koravildin ичинен ваşқа çerge еркиңсе ваза алышрақан экспедитсиясылар, муз воlсо да, еркиңсе ваşыр çаратылыş авасын çутур, еркиңсе дем ала ваштасть. Kee бирөөлөры менин аракетиме қуваньқандај, қуцақташат, kee бирөөлөры беттен syjөт. Ақ сақал аталар академик, профессорлар ујулдун ерке çелине сақалдарын сылатыр, алысыр кендиктерге көз çиверішет. Biz суу астында көр кындөр воју чаşадық деп кер қылышат. „Мына азыр ава koravilderi менен rodinaға вагабыз. Syjyktyu көсөмувызгө, чаң ијгилік менен учурашыр“ — деген сөзды қулақ çалат. Анқыса илим-изилдөө экспедитсиясының nacalnigi, geograфijадан академик сөз syjлөр, биздеги болқон соң ијгилікті қана есен қыжыңсылақтан қорқој, алдыға қојулқан соң mildetti атқарқандықты, çалпы экспедитсияларға соң ішенимдик вар екендікті дағы rodinanьн мындан қыжың қызматтарын атқарууға даяр екендігін көргөзыр кетти. Мына ушұл сыжақтуу маселерди ава koravilinin nacalnigi да syjлөды. Қысқасы бул учур çалпы экспедитсиялардын соң қуваньс мөненөтинун бири эле. Samoljotқа çыктөлур

kelingen quraldar menen koravildi muzdun ystynə sь-qaruu araketinde bolduq, çanьdan teşilgen muzdun tegereğine altь podievnik ornotup, aqa koravildin icindegi elektr energijasь menen zьm arqьluu vajlanьşьtьr, altь podievnikke teң ulaşьrdьq da, koravildi kətəryp sьquuqa kiriştik. Biroq, icindegi vujumdardьn kərcylygyn çən qana taşьr sьquunu tuura taptьq. Tezdik menen kərcylygyn kətəryp sьqьr, podievnikter menen kətəryu araketinde bolduq. Elektor energijasьn podievnikterge qojo verip, podievnikter veş, altь qavat sьncьrlar menen koravildi tьşqa kətəryp sьqtь. Biz coң qubanьsta bolduq. Biroq, munu alyp ketyynyn taqьr mymkundygy volvodu. Oşonduqtan, çanьdan samoljot menen kelgen adamdardan veş, altoon taştoonu tuura taptьq. Daqь ilim-izildəə quraldarьnьn vardьqьn, azyq-tylyktyn kərcylygyn çana da vaşqa kijimderin çetişerlik tyrdə qamdadьq da altь adamdь əzdəryynyn qaalooloru vojunca koravilge qaltьrdьq.

Alvette, kəp kyc menen çana birinci çolu muz aldьnda çyrgən koravil volso, munu çən qana ujudun muzdu ystynə taştar qojuu tuura kelbedi. Oşonduqtan, muzdun aqьrьndьq çьlşь menen kelerki çaj ubaqьtlarьnda muzsuz deniz çaqqa çьlр çeteri belgilyu, oşondo koravilde qalqan adamlar menen radiogrammanьn çardamь arqьluu qavarlaşьr turup, anan koravildi qutqarьr kelyuny ojloduq. Biz muz aldьndaqь ekspeditsijasьlar emi alysqь rodinaqa çol tartuu maqsatьnda bolduq da, qalqan altoo menen qoştoşup, ava koraviline oturduq.

Berki altь çoldoşubuz da vizdi uzatьr çyryşet. Anqьca men tyşkən samoljottun properleri aylanьr qьjmyl-da volo vaştadь. Aqьrьndar çerden kətərylyp, tyştykke

ata meken volqon çerge, elge çol tartıyq. Biz vara çat-qandıqıvızdı radiogramma arqıluu qavar qıldıq. Bizde-şattıq, bizde kyc, bizde tolqun coñ qıvanıy. Cıdamsızdanır qacan çeteviz degen ojdo volobuz. Bolot quş avanı çara velyp, tınymsız ketip vara çatat. Biroq, bizdin sanaa, bizdin oj, minuta sajn, sekunda sajn, elge, çerge çetip varat da, qajradan ava koravilinin icinde oltuqan volobuz.

Asman acıq, sentjavr aylarıny kyny, biz kele çatqan samoljottor aqıyındıq menen aerodromqo çaqındar, qonıuqa ıldıylaj vaştadı. Bir maalda aqıyındar varıp qonur qaldıq. Bizdi kutyşkön qalıñ el, cıdamsızdıq menen uraalar qıjqıyşat. Bizdi quttuqtar çatışqan rodınanın uul, qızdarı çana eneler, atalar, tuuqandar-đın bir voorluq yndery çoqoruqa keterylyp quttuq-too söz syjlöğön adamdardan kijin, — „çaşasın tyndyk ujuldun muz aldındaq ekspeditsijalar!“ — degen qıjqıyq tınymsızdan çoqoruqa keterylet. Bizdi kutyrtuqan volocoq rodınanın vaatırlar, volocoq ucıqtar, volocoq ucıucu çaş şumqarlar, alaqtandıñ şaqıdatışat. Qonqurodoj qonur yndery menen uraandaşat.

Мына çoldoştor, bizdin deniz astında ekspeditsiya-vız uşunu menen ajaqtadı.

Narın, 1938-çyl.

TYZÖTY

Beli	Çolu		Basıqanı	Durusı	Kindin qatası
	Ast.	Yst.			
9	—	2	on muş	menen	Basmaqanedan
16	—	5	ılgileocy	ıelgileocy	Korrektordon
23	6	—	dujruqu	qı jruqu	—
24	—	8	Danıil	Daniel	—
27	3	—	Defonun	Defonun	Redaktordon
38	—	16	saqtardı ası	saqtardı ası	Korrektordon

Zakaz № 0215.

Вааъ 90 т.

ПРОБЕЖЕНО

К. ЕСЕНХОДЖАЕВ

СЫН РОДИНЫ

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

киргизское государственное издательство

Фрунзе 1939 Казань